مەھمۇت سجاڭ بلەن بللە بولغان 12 يل

باي ئېزىز

ئېلكتاب ياسغۇچى : <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپسى>>دىن ئۇيغۇر ئوغلى
ئېلكتاب تارقاتقۇچى : ئۇيغۇر ئېلكتاب تورى
www.uyebook.com ياكى www.uyebook.cn
ماتېرىيال مەنبەسى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتى
http://www.orkhun.com
تورغا يوللىغۇچى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتىدىن niyazdixan ئەپەندى

مەھمۇت سجاڭ بلەن بللە بولغان 12 يل

باي ئېزىز

مەن 1932 ـ يىلى تۇرپان قوزغىلاڭلىرىغا قاتناشقانىدىم . بۇ ئىشلارغا ئازكەم 50 يىل بولدى . ھازىر ئېسىمدە قالغان پاكىتلارنى يېزىپ ماتېرىيال سۈپىتىدە تەقدىم قىلماقچىمەن ، قېلىپ قالغان جايلىرى بولسا ، خەۋەردار ئاغىنىلەرنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن .

سۆزنى قۇمۇل قوزغىلىڭىدىن باشلايمەن

قۇمۇل ۋاڭى ۋە جىنشۇرېن ھۆكۈمىتى خەلقنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئەزگەنلىكى ئۈچۈن قۇمۇل ، ئاراتۈرۈك ئىككى ناھىيىدە خوجىنىياز ھاجى ۋە سالى دورغا باشچىلىقىدا ئون نەچچە ئادەمدىن تەركىب تاپقان قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش تەشكىلاتى قۇرۇلدى . ئۇلار « ئىسلام ئېچىش » شوئارى ئاستىدا كەڭ كۆلەمدە تەشۋىقات يۈرگۈزدى ۋە دېھقانلارنى قوراللاندۇرۇپ ۋاقىت پىشىپ يېتىلگەندە قوزغىلاڭ قىلىش پىلانىنى بەلگىلىدى .

ئۇ چاغدا ئاراتۈرۈك ناھىيىسىدە بىر لىيەن ھۆكۈمەت ئەسكىرى تۇراتتى . بۇ ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى

ئۇيغۇر قىزى ئالمەن دىگەندە ، يەرلىك خەلق ئۇنىڭغا ئىنتايىن غەزەپلەندى . سالى دورغا باشچىلىقىدىكى بىر توپ دېھقانلار مەسلىھەتلىشىپ مەزكۇر لېيەنجاڭغا قىلماقچى بولغان تويغا قوشۇلىدىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ توي مۇراسىمغا تەييارلىق كۆرۈشنى خەۋەر قىلدى . يەنە بىر تەرەپتىن سالى دورغا بىر قىسىم مەرگەنلەرنى توپلاپ ، توي بولۇۋاتقاندا پىلان بويىچە گازارمىغا ھۇجۇم قىلىپ ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى . سالى دورغا لېيەنجاڭنى ئۆلتۈرۈپ ئەسكەرلەرنى يوقاتقاندىن كېيىن تاغقا چىقىپ كېيىنكى ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆردى .

ئۇ چاغدا خوجنىياز ھاجى قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسىدا خىزمەتتە تۇراتتى . سالى دورغا خوجانىياز ھاجى ۋە باشقا تەشكىلات ئەزالىرىغا تەشۋىق قىلىپ ئاممىنى قوزغاپ تاغقا ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىشكە ئۇقتۇرۇش قىلدى . ئۇلارنىڭ يۈرگۈزگەن تەشۋىقاتلىرى نەتىجىسىدە ھەرقايسى جايلاردىكى دېھقان - چارۋىچىلار قوللىرىغا تاياق - توقماق ، كەتمەن ، پالتا ئېلىپ تاغقا چىقىپ تاغلىقلارنىڭ ھەرىكەتلىرىگە قاتناشتى .

قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەنلىكنى ئاڭلىغان جىنشۇرېن ھۆكۈمىتى ئاقسۇدىكى جياۋ دوتەينى يۆتكەپ كېلىپ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىقىغا تەيىنلەپ ، ئەسكىرىي كۈچ ئۇيۇشتۇرۇپ قۇمۇل قوزغىلىڭىنى بېسىقتۇرماقچى بولدى . خوجنىياز ھاجى قاتارلىقلار جىنشۇرېن ھۆكۈمىتىنىڭ زور مىقداردا ئەسكەر ئەۋەتكەنلىكنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، بىر تەرەپتىن گەنسۇغا ئادەم ئەۋەتىپ ماجۇڭيىڭنى ياردەمگە تەكلىپ قىلدى . يەنە بىر تەرەپتىن خوجنىياز ھاجى بىرنەچچە ئادەم بىلەن قۇمۇلدىكى قوماندانلىق شتابىغا كىرىپ سالى دورغىنى تىرىك تۇتۇپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى . قوماندان ئۇنىڭ ۋەدىلىرىگە ئىشىنىپ ، تاغقا بىرنەچچە يۈز ئەسكەر ئەۋەتمەكچى بولۇپ ئوزۇق - تۈلۈك ۋە كىيىم كېچەك تەييارلاشقا كىرىشتى . بۇ جەرياندا تاغلىقلار تەييارلىق كۆرۈۋاتقاندى . شۇنىڭدەك خوجنىياز ھاجى تاغقا مەخپى ئادەم ئەۋەتىپ ، سالى دورغىغا جاي تاللاپ دۈشمەنگە زەربە بېرىشنى خەۋەر قىلدى .

خوجنىياز ھاجى يەنە سالى دورغىغا ، مەن ھۆكۈمەت ئەسكىرىنى باشلاپ مەلۇم جايغا يەتكەندە ئالدى بىلەن مېنى خائىن دەپ باغلىۋېلىڭلار ، ئاندىن باشقىلارنى باغلاڭلار دەپ ئۇقتۇرۇش قىلدى . سالى دورغا پىلان بويىچە ئىشلەپ ئۆز مەقسىتىگە يەتتى . ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى تاغ ئىچىدە تولۇق يوقىتىپ ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى غەنىمەت ئېلىپ ئۆزلىرىنى قوراللاندۇردى . شۇنىڭدىن باشلاپ خوجنىياز ھاجىنىڭ نامى چىقىشقا باشلىدى .

ماجۇڭيىڭنىڭ تۇنجى قېتىم شىنجاڭغا چىقىشى

ماجۇڭيىڭ 500 ئاتلىق ئەسكەر بىلەن قۇمۇلغا چىقىپ ، خوجنىياز ھاجى بىلەن بىرلىكتە قۇمۇل شەھىرىنى مۇھاسىرە قىلدى . كېيىن يەتتە قۇدۇقتىكى بىر جەڭدە ماجۇڭيىڭ يارىدار بولۇپ ، ۋاقتىنچە

يەنە گەنسۇغا قايتىپ كەتتى .

قۇمۇل شەھرىنىڭ بازار باشلىقى يولۋاس بىرنەچچە مەرگەنلەرنى ئەگەشتۈرۈپ تاغقا چىقىپ قوراللىق دېھقانلارغا قوشۇلدى . لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەي خوجنىياز ھاجى بىلەن كېلىشەلمەي تاغدا ئۆز ئالدىغا ئىش قىلدى . شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىر قېتىم خوجنىياز ھاجىنى تۇتۇۋېلىپ بىرنەچچە كۈن نەزەربەنت قىلغاندا ، قوزغىلاڭچى ئاما ئادەم ئەۋەتىپ خوجنىياز ھاجىنى قۇتقۇزۇپ كەلدى . شۇنىڭدىن ئېتىبارەن خوجنىياز ھاجى بىلەن يولۋاس ئوتتۇرىسىدا ياراشتۇرغىلى بولمايدىغان ئېغىر زىددىيەت پەيدا بولدى .

خوجنىياز ھاجى قۇمۇلدا باش كۆتۈرگەندىن كېيىن تاشقى موڭغۇلىيىدىن قاسىم ئەپەندى (قازاق) قاتارلىق بىرنەچچە ئادەم كەلدى . بۇنىڭ ئىچىدە ئىككىسى مۇشاۋىر (مەسلىھەتچى) بولدى .

ماجۇڭيىڭدىن قېلىپ قالغان ماشىمىڭ ، تۇرسۇن ، تۆمۈر دېگەن كىشىلەرنى تېپىپ 100 دىن ئارتۇق ئادەم توپلاپ تاغقا چىقىپ خوجنىياز ھاجى بىلەن بىرلىشىپ ، ئەسكەر تەربىيىلەش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى ۋە ھەر خىل قوراللارنى ئىشلىتىشنى ئۆگەتتى .

پىچان ، تۇرپاندىكى ئۇچقۇن

ماشىمىڭ ، تۇرسۇن ، تۆمۈر دېگەنلەر تۇرپاندا شەرت ـ شارائىت پىشىپ قالدى ، بىز چىقىپ ياردەم قىلساق دەپ خوجنىياز ھاجىغا پىكىر قىلغاندا ، ھاجى ئۇلارنىڭ بۇ تەلىپىگە قوشۇلمىدى . ئەمما ئۇلار گەپكە كىرمەي ئارقا يول بىلەن پىچانغا چىقىپ ، پىچاننىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئىشغال قىلدى . بۇ چاغدا شۇن لۇيجاڭ نەچچە يۈز ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قۇمۇلغا كېلىۋاتقاندى . ماشىمىڭ قوشۇنلىرىنىڭ پىچانغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى نۇر لويى دېگەن بىر كىشى شۇن لۇيجاڭنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ خەۋەر قىلغاندا ، شۇن لۇيجاڭ دەرھال ئارقىغا قايتىپ پىچاندا قاتتىق سوقۇش قىلدى . نەتىجىدە ماشىمىڭ ، تۇرسۇن ، تۆمۈر دېگەنلەر مەغلۇپ بولۇپ لۈكچۈنگە چېكىندى . شۇن لۇيجاڭ پىچاندا چوڭ قەتلىئام يۈرگۈزدى .

ئۇ چاغدا لۈكچۈندە خۇ يىڭجاڭ قوماندانلىقىدا بىر باتالىئون ھۆكۈمەت ئەسكىرى بار ئىدى . ماشىمىڭ لۈكچۈنگە بېرىپ ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلدى . ئەمما خۇ يىڭجاڭ تەسلىمنى قوبۇل قىلماي رەت قىلدى . ماشىمىڭ بۇ ئەھۋالدا دۇنخۇاڭغا قايتىپ كېتىش قارارىغا كېلىپ ، لۈكچۈندىن دېغايىغا كېتىدۇ (يۇقىرىقى ئەھۋاللارنى مەن مۆمىن ئاخۇن ئاكىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانىدىم) .

بۇ چاغدا تۇرپاندا مەھمۇت مۇھىتى ، باي ئېزىز ، پاشا خوجا (لۈكچۈن ۋاڭنىڭ ئوغلى) ، ئابدۇراخمان (بۇ ئادەم قەشقەر ئاتۇشلۇق تۆگىچى بولۇپ ئۈرۈمچى ، فۇكاڭ ، سانجى ، جىمسار ، گۇچۇڭ ، تۇرپان ئارىلىقلىرىدىكى ئاخباراتلارنى بىزگە يەتكۈزۈپ تۇراتتى) قاتارلىق 13 ئادەم

تەشكىلات قۇرۇپ « ئىسلام ئېچىش) شوئارى ئاستىدا تەشۋىقات يۈرگۈزۈپ ھەرقايسى ناھىيىلەردىكى ئاممىنى قوزغاشقا كىرىشتۇق .

بىز يەنە مۆمىن ئاخۇننى قۇمۇلغا ئەۋەتىپ خوجنىياز ھاجى بىلەن ئالاقە باغلىدۇق . شۇ كۈنلەردە تۇرپان ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىمىن باينى مەھمۇت مۇھىتى بىلەن بىرلىكتە لۈكچۈنگە بېرىپ تەشۋىق قىلغۇلار دەپ ئاستانىگە ئەۋەتكەنىدى . مەن بۇ چاغدا ماشىمىڭنىڭ پىچانغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ تېۋىپلىق قىياپىتىم بىلەن ئاتلىق ئاستانىگە بېرىپ مەھمۇت مۇھىتىنىڭ كۆرەسگە كىرسەم ، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئوغلى ئابلىمىت مىلتىق ياغلاۋاتقانىكەن . مەن ئۇنىڭدىن ئاتاڭ قېنى ؟ دەپ سوراپ تۇرۇشۇمغا مەھمۇت مۇھىتى كېلىپ قالدى . مەن ئۇ كىشىدىن ئەھۋال سورىسام ، ئۇ كىشى ئەسلىدە ئىمىن باي بىلەن بىرلىكتە لۈكچۈنگە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا ، يولدا ئىبراھىم دورغا باشچىلىقىدا بىر توپ خەلق ئۇچراپ مېنى ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىپ بەرگىن دەپ تەلەپ قىلدى ، مەن ئۇلارغا ئېنىق جاۋاب بەرمىدىم ، ھازىر ئۇلار ماشىمىڭنى قايتۇرۇپ كېلىمىز دەپ قالدى . مەن ئىمىن باي بىلەن ئۆيىگە قايتىپ كەلدىم دېدى . بۇ كۈنى مەھمۇت باي ئائىلە شەجەلىرى بىلەن ھېسابات دەپتەرلىرىنى ماڭا ساقلاپ قويۇشقا تاپشۇردى ، يەنە بىر دانە تاپانچا بەردى . مەن بۇ نەرسىلەرنى تۇرپانغا ئېلىپ كېلىپ يوشۇرغاندىن كېيىن ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە سالامغا باردىم . ئاخۇنۇم مېنى كۆرۈپلا : « بۈگۈن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت سەن بىلەن ئىككىمىزنى ئاستانىگە بېرىپ خەلقنى باندىتلارغا قوشۇلماڭلار دەپ تەشۋىق قىلىڭلار دەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككىمىز ئاستاغىنا بارايلى » دېدى .

ئەتىسى بىز ئىككىمىز ئاستانىگە بېرىپ توختى ھاجى (مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى ، مەرھۇم ئەخمەت ۋاجىدىنىڭ ئاتىسى) نىڭ ئۆيىگە چۈشتۇق . مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئاكىسى مەخسۇت باي (بۇ ئادەم شۇ چاغدىلا رۇسچە بىلىدىغان زىيالىي ئىدى) بىزنى كۆرۈپلا يىغلاپ تۇرۇپ : « ئىسلام دىنىمىزنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ھەممىمىز ئورتاق كۈچ چىقىرايلى ! » دېدى . ئاخۇنۇم باشلىق بىرقانچىمىز يىغلىمىسىلا ، ھەممىمىز ئىسلام ئۈچۈن ئىشلەشنى خالايمىز ، دېدۇق . ئاندى ئۇ بىزگە : تۇرپان ئامبىلى شەھەرنى ساقلاش ئۈچۈن ھېسامدىن (زىپەر ھاجىنىڭ چوڭ ئوغلى) غا 70 تال مىلتىق بېرىپتۇ . بىز شەھەرگە ھۇجۇم قىلساق ، شەھەر ئىچىدىن ھېسامدىن بىزگە ماسلىشىدۇ . مۇنداق بولغاندا تۇرپاننى ئاسانلا ئىشغال قىلالايمىز . شۇڭا مەن ھازىر باي ئېزىز ، ئابدۇقادىر داموللا بىلەن تۇرپانغا ماڭىمەن . قالغان ئادەملەر ئەتە ئەتىگەن چوقۇم يېتىپ بېرىشى كېرەك . بىز شەھەر ئىچىدىن سىلەرگە ماسلىشىپ ئۇرۇش قىلساق ، تۇرپان يېڭى شەھەرنى ئېلىۋالالايمىز ، دېدى . شۇنىڭ بىلەن يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۈچ كىشى يەنە تۇرپانغا ماڭدۇق . ئەتىسى ئەتىگەندە قوزغىلاڭچىلار كېلىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلمىدى ، بۇ نېمە ئۈچۈن ؟ ھېچقايسىمىز بىلمەيتتۇق . كېيىن مەن ئابدۇقادىر داموللا بىلەن ئاتلىنىپ بۈلۈيۈققا بارساق تاياق توقماق كۆتۈرگەن

خەلقىنىڭ ھۇجۇمغا تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق ، بىز ئۇلاردىن ئەتىگەن نېمە ئۈچۈن شەھەرگە ھۇجۇم قىلمىدىڭلار ؟ دەپ سورىساق ئۇلار : مۇسۇلباي ئۈرۈمچىدىن قايتىپ كېلىپ ، تۇرپاننى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىن نۇرغۇن ئەسكەر كېلىۋاتىدۇ . ئۇلار تامامەن يېڭى قوراللار بىلەن قوراللانغان (بۇ قوراللارنى بۇرھان شەھىدى ئەنگلىيىدىن سېتىۋېلىپ كەلگەن) ، ئالدى بىلەن شۇلارنى توسۇپ يىغىشتۇرىۋېتىڭلار دېگەن . شۇڭا بىز شەھەرگە ھۇجۇم قىلمىدۇق . بىز ئەمدى كىندىككە مېڭىشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتىمىز دېيىشتى .

قوزغىلاڭچىلار كىندىككە يېتىپ بارغاندا ، ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقانلار تېخى يېتىپ كەلمىگەنىدى . ئەمما ، گۇچۇڭدىن بىر باتالىئون ھۆكۈمەت ئەسكىرى كېلىپ تۇرپان شاپتۇللۇققا ئورۇنلاشقانىكەن . ئابدۇقادىر داموللا بىلەن مەن ئىككىمىز شاپتۇللۇققا بارساق قاتتىق ئۇرۇش بولۇۋېتىپتۇ . ھەر ئىككى تەرەپ چىقىپ تارتىپتۇ . ماشىمىڭنىڭ بىر بۆلۈك ئادىمى ئاستانىگە قېچىپ كەتكەنىكەن .

بىز مەھمۇت مۇھىتى ، ماشىمىڭلار مەسلىھەتلىشىپ تۇرپان يېڭىشەھەرگە قايتىپ كېتىۋاتساق ، يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا خەلقلەر كۆز يېشى قىلىپ ئامىن دەپ نۇسرەت تىلەشتى ، بىز شەھەرگە يېقىنلاپ بېرىپ 70 تال قورالنى ئېلىپ ئاندىن شەھەرگە ھۇجۇم قىلدۇق ، چۈشكە قالماي شەھەرنى ئىگىلىدۇق .

تۇرپان ئۇرۇشى

ئۈرۈمچىدىن كەلگەن قوشۇن بىلەن گۇچۇڭدىن كەلگەن قوشۇن شۇ كۈنى بىرلىشىپ تۇرپان كونىشەھەرگە كىرىپ ، ئەتىسى تاڭ يورۇغاندا يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلدى . مەن ، ھەمدۇللا ئاخۇنۇم ، مەھمۇت باي ۋە ماشىمىڭلار مەسلىھەتلىشىپ قەتئىي قارشى تۇرماقچى بولدۇق . ئۆلسەك شېھىت ، قالساق غازى دەپ شۇ كېچىسى مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىقماقچى بولۇپ ، شەرقىي دەرۋازىدىن چىقىشىمىزغا ھېسابسىزلىغا ئوق تەگدى ، ئۈرۈمچىدىن كەلگەن چوڭ قوشۇن بىلەن ماداخەنزە قوشۇنلىرىغا قارشى بىر مەيدان قاتتىق ئۇرۇش قىلىۋاتقىنىمىزدا لەمجىن تەرەپتىن تاياق ـ توقماق كۆتۈرگەن نۇرغۇن كىشى ياردەمگە كەلدى . ماداخەنزە بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قاچماقچى بولدى . 50 ھارۋىغا قورال ـ ياراغلىرىنى بېسىپ قېچىپ يارغولغا كەلگەندە قوزغىلاڭچى ئامما ئۇلارنى توسۇپ ئولجا ئالدى . ساندۇقلارغا قاچىلانغان ئوق ـ دورىلارنى چوڭ مەسچىتكە توپلىدۇق . بەزەن ساندۇقلاردا يۇملاق بىر نەرسىلەر قاچىلانغانىكەن . ئۇ نەرسىلەرنىڭ نېمىلىكىنى ، قانداق ئىشلىتىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى . مەن بىر نەچچە تىجارەتچىدىن بۇ نەرسىلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سورىسام ، ئۇلار ماڭا ، بۇ نەرسىلەرنى قول بومبىسى ئىكەنلىكىنى ، قالايمىقان ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ، ئەگەر ئۇنىڭغا تېگىپلا قويىدىغان بولسا پارتلاپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتتى .

بىز دۈشمەننىڭ يېڭىشەھەرگە قىلغان مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىقىپ كونىشەھەرگە ھۇجۇم قىلدۇق . كونىشەھەردە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى پىلىموت بىلەن بىزگە ھەدەپ ئوق ياغدۇراتتى . دەرۋازىغا يېقىنلاپ بارغىلى بولمايتتى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ بىردىنبىر چارە دەرۋازىغا ئوت قويۇش ئىدى . شۇ يەردىلا كىشىلەر ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلىپ كىرسىن تۇڭلىرىنى كۆتۈرۈپ ، شەھەر دەرۋازىسىغا قاراپ ئىلگىرىلىدى . بىرى ئۆلسە ، ئۇن ئادەم تەييار بولاتتى . پىلىموت ئوقى ئاستىدا كۆپ ئادەم ئۆلگەنلىكىگە قارىماي ، ئاخىرى دەرۋازىغا ئوت قويدۇق . ئوت يالقۇنلىرى ئاسمان پەلەككە كۆتۈرۈلدى . بۇ چاغدا ماداخەنزە (شېڭ شىسەي چۆچەكتىن يۆتكەپ كەلگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكىنىڭ پولكوۋنىكى) ئاق بايراق چىقىرىپ تەسلىم بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى . بىر ئازدىن كېيىن ماداخەنزە نەچچە ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ سىپىل ئىچىدىن چىقتى . بىز تەرەپمۇ نەچچە ۋەكىل ئەۋەتتۇق ، ئۇلار ئۆزئارا سۆزلەشتى ، بىز مەسچىت ئىچىدە سۆھبەت ئۆتكۈزدى . سۆھبەتتە :

(1) ماداخەنزە قورال تاپشۇرۇش ؛

(2) قوزغىلاڭچى ئامما تۇرپان كونىشەھەرگە كىرمەسلىك ؛

(3) ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى تۇرپان يېڭىشەھەردىكى ئىشلارغا ئارىلاشماسلىق توغرىسىدىكى كېلىشىم ھاسىل قىلىندى . نەتىجىدە ماداخەنزە قورال تاپشۇردى . بىزنىڭ تەجرىبىمىز بولمىغانلىقتىن ، ئۇلار قانچىلىك تاپشۇرغان بولسا ، بىز شۇنىڭغا قانائەت ھاسىل قىلدۇق . ئارىدىن ئون كۈن ئۆتكەندە ، قوللىرىغا تاياق ـ توقماق كۆتۈرگەن ئون نەچچە ئادەم كونىشەھەرگە كىرىپ 6 ـ 7 چوشقىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ . بۇ توغرىدا ماداخەنزە نارازىلىق بىلدۈردى . مەھمۇت باي توختامغا ئەمەل قىلىپ كونىشەھەرگە كىرىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرغانلارنى باغلاتتۇرۇپ شەھەر ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلغان بولدى .

بۇ چاغدا ئاستانە تەرەپتىن : پىچاندىكى ئورۇس ئەسكەرلىرى تۇرپانغا كېلىۋېتىپتۇ دەيدىغان خەۋەرلەر كەلدى . مەھمۇت مۇھىتى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا تۆمۈر ھاجىغا بىرقانچە يۈز ئادەم بىلەن بېرىپ توسۇپ زەربە بېرىشكە بۇيرۇق قىلدى .

شۇ چاغدا ھاپىز ھاجى بىر پارچە خەت ئېلىپ كەلدى . خەتتە شۇن لۈيجاڭ توشقانبۇلاقتا كەلگەندە قوزغىلاڭچى خەلق توسۇپ قويىدى ، ماشىنىسىنىڭ رادىئاتورى توڭلاپ قاپتۇ ، ئون نەچچە ھارۋا ئەۋەتىپ ياردەم قىلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن دەپ يېزىلغانىكەن . شۇن لۈيجاڭ دېگەن جاللات ئاخىرى بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشۈپتۇ ! دەپ شۇئانلا بىر دانە ماشىنا بىلەن 20 نەچچە ئادەم شۇن لۈيجاڭنى تۇتۇپ كەلدۇق . بىر كېچە ئۇنى ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ مەدرىسىسىدە ساقلاپ ئەتىسى ئاممىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋىدۇق ، ئامما ئۇنى ئۇرۇپ ئۆلتۈردى ، بىز يەنە ۋۇداچىڭ دېگەن بىر كاتىپنىمۇ تۇتقاندۇق ئۇنىمۇ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى .

بۇ چاغلاردا ماشىمىك سىجاڭ ، مەھمۇت مۇھىتى مۇئاۋىن سىجاڭ ئىدى (ئۆزلىرى قويۇپ ئاتىۋالغان

ئىسىم) . بۇ ئىككى سىجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ پىچانغا ھۇجۇم قىلدى . مەن يەتتە نەپەر ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ ماشىمىك بىلەن بىرلىكتە پىچاندا ئۇرۇشقا قاتناشتىم . مەن نېمە ئۈچۈن ماشىمىك بىلەن بىللە بولىمەن ؟ چۈنكى ، مەھمۇت سىجاڭ ماشىمىڭغا گەنسۇغا قېچىپ كېتىپ قالامدىكىن دەپ بىرئاز ئىشەنمەيتتى . شۇڭا ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىگە نازارەت قىلىش ئۈچۈن مېنى قوشۇپ قويغانىدى. ماشىمىك قوشۇنلىرى پىچانغا بېرىپ شەرقىي يولغا (قۇمۇل يولىغا) ئورۇنلىشىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى . بۇ كۈنى لۈكچۈندىن تايىپ باشچىلىقىدا نەچچە يۈز ئادەم ياردەمگە كەلدى . شۇ كۈنى كېچىسى ، مەھمۇت سىجاڭ چۈشكۈن قىلغان جايغا كېلىپ ئۇرۇش ئەھۋالىدىن دوكلات بېرىپ قايتىپ كېتىش ئۈچۈن ئىشكتىن چىقسام ، كېچىدە ئۇرۇش ناھايىتى قاتتىق بولىۋاتقانىكەن . شۇڭا مەن قايتىپ كېتەلمەي بىر كېچە قونۇپ قالدىم . ئەتىسى سەھەردە ماشىمىك تۇرغان جايغا بارسام قۇمۇل يولى تەرەپتىن بىر ھارۋا كەلدى . ماشىمىك ھارۋىنى كۆرۈپلا ئۆيدىن چىقىپ تاپانچا بىلەن ئۈچ ئاتنى ئېتىپ تاشلىدى . ھارۋىدىن ئۈچ ئادەم چۈشتى . ئۇنىڭ بىرى ناسىر بەگ (ئازادلىقتىن كېيىن ئۇرۇمچى شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە باشلىق بولغان ناسىربەگ) ئىككىنچىسى نۇربەگ (خې دىڭباڭ دەپمۇ ئاتايتتى ، ئازادلىقتىن بۇرۇن خوتەنگە ۋالىي بولغان) ، ئۈچىنچىسى ماموت بەگ (ئۈرۈمچىلىك) . بۇلار ھارۋىدىن چۈشۈپلا قېچىپ كەتتى . كېيىن بىلسەك بۇ ئۈچ ئادەمنى شېڭ شىسەي تەرجىمان قىلىپ قۇمۇل تەرەپكە ئېلىپ بارغانىكەن .

ئۇرۇش قاتتىق داۋام قىلماقتا . شېڭ شىسەينىڭ قۇمۇلدىن قايتقان ئەسكەرلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى . شۇ كۈنكى ئۇرۇشتا ئېتىلغان ئوق خۇددى مۆلدۈردەك تۆكۈلۈپ تۇردى . شېڭ شىسەي قىسملىرى بىر دانە تۆمۈر كوككىنى ئىشقا سېلىپ پىلىموت قويۇپ نۇرغۇن ئادەمنى قىرىپ تاشلىدى ۋە ياردار قىلدى . مېنىڭ يەتتە ئادىمىمدىن ئاران بىرى قالدى . ئابلا رەئىس ئەسىرگە چۈشۈپ كەتتى . تۆمۈر باشچىلىقىدىكى نەچچە يۈز ئادەم ئۆلۈپ تۈگىدى . تۆمۈرنىڭ ئورۇنباسارى تۇرسۇن ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىۋاتقان يېرىدىن ئاتلىنىپ مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ : دۈشمەن ئەسكەرلىرى كۆپىيىپ كەتتى ، قاچمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ دېدى . مەن شۇئان ئابدۇقادىر داموللامنى ئېلىپ ماشىمىك تۇرغان يەرگە بارساق ، بىرمۇ ئادەم يوق . ئۇلار ئاللىقاچان قېچىپ كەتكەنىكەن . بىزمۇ قېچىپ يول ئۈستىدە ماشىمىڭغا يېتىشىۋالدۇق . بۇ چاغدا تۇرپان تەرەپتىن بىر ماشىنا كېلىۋىدى . ماشىمىك ئاتنى تاشلاپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ تۇرپانغا كەتتى . مەن ئوننەچچە ئادەم بىلەن لەمجىنگە كېلىپ مەھمۇت مۇھىتىنى ساقلىدىم . بىر ئازدىن كېيىن سىجاڭ يېتىپ كەلدى . مېنى كۆرۈپلا : تۇرپانغا بېرىپ ئەسكەر باشلاپ كېلىڭلار ، مەن قارا غوجا ئېغىزىدا شېڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرىنى توسۇپ تۇرىمەن دېدى . شۇڭا مەن ئابدۇقادىر داموللا بىلەن تۇرپانغا ماڭدۇق . بىز ئاستانىگە كەلگەندە مەخسۇت باي بىزدىن مەھمۇت سىجاڭنى سورىدى . بىز سىجاڭنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن ئاندىن خاتىرجەم بولدى . مەن تۇرپانغا كېلىپ

ھەمدۇللا ئاخۇنۇم ۋە ماشىمىك بىلەن مەسلىھەتلىشىپ مەھمۇت سىجاڭغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن 200 ئادەم بىلەن ئاخۇن تۆەنجاڭنى ئەۋەتتۇق . پىلانىمىزدا ئاخۇن تۆەنجاڭ ئالدى بىلەن لەمجىنگە بېرىپ ئاندىن كەينىگە يېنىپ ئېغىزغا ھۇجۇم قىلماقچى . مەھمۇت سىجاڭ ۋە قۇربان سەئىدى باشچىلىقىدىكى قىسىملار ئېغىزنى توسۇپ شېڭ شىسەي قوشۇنلىرى بىلەن ئۈچ كۈن ئۇرۇشتى . ئاخۇن تۆەنجاڭ يېتىپ كەلگۈچە ، ئورۇس ئەسكەرلىرى تاغدىن ئۆتۈپ بىزگە ھۇجۇم قىلغانىدى . ئۇلار پىلىموت قويۇپ ئون نەچچە ئادىمىمىزنى نابۇت قىلدى . بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مەھمۇت سىجاڭ بىلەن قۇربان سەئىدى قىسىملىرى چېكىنىپ توشقان بۇلاققا كېلىۋالدى . مەھمۇت سىجاڭ بىرنەچچە يېقىن ئادەملىرى بىلەن ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ، دۈشمەنلەرنىڭ پەيلى بۇزۇق ، خورىكى ئۈستۈن ، شۇڭا توخسۇن ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە كېتىمەن ـ دېدى .

جەنۇبىي شىنجاڭغا يۆرۈش قىلىش

شۇ كۈنى كەچتە ماشىمىك مېنى چاقىرتىپ ، ئون نەچچە ئادەم ئېلىپ بېرىپ قۇمۇل يولىدىكى بىر كۆۋرۈكنىڭ ئالدى تەرىپىگە لەخمە كولاپ ئۈستىگە شۇپۇر تاشلاپ ، دۈشمەننىڭ تۆمۈر كوڭكىسى ئۆتەلمەيدىغان قىلىپ قويۇڭلار دەپ بۇيرۇدى . مەن ئوننەچچە ئادەم بىلەن بېرىپ ، يەر توك بولغانلىقتىن لەخمە كولىيالمىدۇق . ئامالسىز قايتىپ كەلدىم ، ئەتىسى ئابدۇقادىر داموللام مېنى ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېلىڭ دېدى . مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئاپامنى ۋە خوتۇن ـ بالىلىرىمنى پاقا بۇلاق تەرەپكە ماڭدۇرىۋېتىپ ، ئاندىن ئۆيدىكى مىلتىقنى ئېلىپ ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە باردىم . شۇ كۈنى شېڭ شىسەي ئايروپىلان ئەۋەتىپ تۇرپان يېڭىشەھەرنى بومباردىمان قىلدى . شۇڭا ، ھەمدۇللا ئاخۇنۇم بىلەن بىرلىكتە پاقا بۇلاق تەرەپكە قاچتۇق . پاقا بۇلاقتا بىر كىراكەشنى تېپىپ ئاپام بىلەن ئايالىمنى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە ئاپىرىپ قويۇشقا كىرا قىلىۋېتىپ ئۆزۈم توخسۇنغا باردىم . مەن تاھىر بەگ ، پالتاخۇن دېگەنلەر بىلەن توخسۇنغا بارغىنىمىزدا ماشىمىك قېچىپ كۆمۈش تەرەپكە يېتىپ بارغانىكەن . توخسۇنلۇق توختى تۆەنجاڭ بولسا ئۆز ئادەملىرى بىلەن توخسۇن خودوڭ رايونىنىڭ قارا بۇلاق دېگەن يېرىدە شېڭ شىسەي ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشىۋاتقانىكەن . بىز ماشىمىك ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئادەملىرى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتۇق . يول ئۈستىدە كېتىۋېتىپ بۇ ئۇرۇشتا توختى تۆەنجاڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى ، شېڭ شىسەينىڭ قولىغا تىرىك چۈشۈپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق .

بىز قارا شەھەرگە بېرىپ ماجۇڭيىڭنى قايتا تەكلىپ قىلىش پىلانىنى مۇزاكىرە قىلىپ مەۋسۇلباي (مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئاكىسى) بىلەن ۋاڭ نىيازنى (خۇيزۇ) كورلا ئارقىلىق دۇنخۇئاڭغا ئەۋەتتۇق . جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن مەن بىلەن يۇنۇس بەگ ، كىچىك ئاخۇن ئۈچىمىزنى كۇچارغا ئەۋەتتى . بىز ئۈچىمىز بۈگۈرگە يېتىپ بارغاندا ، كۇچاردا تۆمۈر ئېلى ۋە ھادى

ئەلەم (شايارلىق) ئادەملەر باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچى ئامما كۇچارغا ھۇجۇم قىلىپ مۇھاسىرە قىلغانلىقىنى ئاڭلىدۇق . كۇچاردا ئەسلىدە چوڭراق دورا ئىسكىلاتى بار ئىدى . ئامما شەھەرگە ھۇجۇم قىلغاندا ، كۇچاردىكى ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارلار دورىخانا ئۆگزىسىگە چىقىپ بىر ئادەمگە ئوق ئېتىشنى بۇيرۇپ دورىنى پارتلىتىدۇ . گۈلدۈرلىگەن دورا ئاۋازى يەر - جاھاننى تىترىتىدۇ . پۈتۈن شەھەرنى ئىس - تۇمان قاپلايدۇ . بىز بۇ ئەھۋالنى بۈگۈردە تۇرۇپ ئاڭلىدۇق . بىز كۇچارغا يېتىپ بارساق ، تۆمۈر تۆەنجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئاقسۇغا كەتكەنىكەن . بىز كۇچار ، شايار ، توقسۇ قاتارلىق جايلاردا تەشۋىق قىلىپ ، ۋەزىپىمىز ئاخىرلاشقاندا قارا شەھەرگە قايتىپ كېتەيلى دەپ تۇرساق كۇچارلىق ئىسلامباي ، ھېلىم ھاجى دېگەنلەر بىزنى توسۇپ ئاقسۇدىن كەلگەن خەۋەردە تۆمۈر تۆەنجاڭ بىلەن مالۇيجاڭنىڭ ئارىسى بىر ئاز بۇزۇلۇپ قاپتۇ . سىلەر بېرىپ ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ تۈزەپ قويۇڭلار دېدى . شۇ سەۋەبتىن بىز قارا شەھەرگە قايتماستىن ئاقسۇغا بارماقچى بولدۇق . بىز ئاقسۇ كونىشەھەرگە يېتىپ بېرىپ تۆمۈر تۆەنجاڭ بىلەن كۆرۈشتۇق . ئۇ كىشى بىزگە مۇنداق دېدى . : مالۇيجاڭ كۇمۇشتە دەن ئاچىدىغان بىر دەنجا ، ئۆزىنى- ئۆزى لۇيجاڭ دەپ ئاتىۋېلىپ ئادەم ياراتمايدىغان بولۇۋالدى . ئۇنىڭ يىدارىن ، ئېردارىن ، سەندارىن دەپ ئۈچ ئىنىسى بار . ئۇرۇش دېسە يىراق قاچىدۇ ، ئولجا ئېلىشقا كەلگەندە ھەممىدىن جىق ئالىدۇ . ئۇنىڭ بۇ كېسلىنى تۈزەتمىسەم بولمايدۇ ، دېدى . بىز بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يۇنۇس بەگ ، كىچىك ئاخۇن ئۈچىمىز ئاسۇقتا (يېڭىشەھەرگە) چىقىپ مالۇيجاڭ بىلەن كۆرۈشتۇق . نۇرغۇن ياخشى گەپلەرنى قىلىپ ئىككىسىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ قويدۇق . بىز تۆمۈر ئېلىنى ئاسۇقتا باشلاپ چىقىپ ، مالۇيجاڭ بېسىۋالغان قورال - ياراغ ، ئوق - دورىلاردىن بىر قىسمىنى ئېلىپ بەردۇق . تۆمۈر ئېلى قورال ئالغاندىن كېيىن ، ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلدى . مارالبېشى تۇمشۇقتا قەشقەردىن كەلگەن مادوتەي ئەسكەرلىرى بىلەن 40 نەچچە كۈن سوقۇش قىلدى . تۆمۈر ئېلى بىلەن مالۇيجاڭ ئىككىسى مېنى ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتىنى ئىشلەشكە تەيىنلىدى . شۇڭا مەن ئاقسۇدا ھەربىي كىيىم ۋە ئىگەر - توقۇم ياسىتىش بىلەن بولدۇم . يۇنۇس بەگ بىلەن كىچىك ئاخۇن ئىككىسى قاخشال يولى بىلەن قەشقەرگە كەتتى .

مەن قاراش شەھەردىكى ماشىمىڭغا بىر پارچە خەت يازدىم . مەزمۇنى مالۇيجاڭ تۆمۈر تۆەنجاڭنى كۆزگە ئىلماي نەتىجىدە ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئارازلىق پەيدا بولۇپتۇ . بۇنداق بولۇشى ئىشلىرىمىز ئۈچۈن پايدىسىز . شۇڭا ، ئىچكىرىدىن چىققان خۇيزۇلاردىن ئەۋەتىپ مالۇيجاڭغا بىر ئاز بېسىم ئىشلەتكەن بولسىڭىز ياخشى بولاتتى دېگەندىن ئىبارەت . مېنىڭ خېتىمگە ئاساسەن ماجەنچاڭ ئىسمىلىك ياشراق بىرىنى بىر قىسىم ئادەم بىلەن ئەۋەتتى ، ئۇ كىشى مارالبېشىغا يېتىپ كېلىپلا ئۇرۇشقا قاتناشتى . ماجەنچاڭ ئاقسۇغا كەلگەندە ، مەن ئاقسۇ كونىشەھەر ھاكىمى ئايۇپ بىلەن بىللە بېرىپ كۆرۈشتۈم . ماجەنچاڭمۇ مېنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتى ئىشلەۋاتقىنىمغا قوشۇلدى .

مارالبېشى تۇمشۇقتا 40 نەچچە كۈن جەڭ قىلغان تۆمۈر ئېلى غەلىبە قىلدى . ياڭ چىمىن ئۇرۇشتا يارىدار بولۇپ ، قەشقەرگە قاراپ قاچتى . مەن ئاقسۇدىن قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا تۆمۈر ئېلى سىلىك بولۇپ قەشقەر كونىشەھەرگە جايلاشقانىكەن . يۇنۇس بەگ قەشقەرگە ۋالىي بولۇپتۇ . كىچىك ئاخۇن تۇەنجاڭ بولۇپتۇ . ماجەنچاڭ قەشقەر يېڭىشەھەرگە جايلاشقانىكەن . مەن بىرىپ كۆرۈشكەندە ئۇ ماڭا ، تۆمۈر ئېلى سىجاڭ بولغاندىن بۇيان ، مەن بىلەن با مەسلىھەت ئىش قىلمايدىغان بولۇپ قالدى ، دەپ نارازىلىق سۆزلەرنى قىلدى .

مەنبە : " تارىخ بېتىنى ۋاراقلىغاندا " نامىلىق كىتاب

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 ـ يىلى 8 ـ ئاي ، 1 ـ نەشرى

قەشقەردە

مېنىڭ بىلىشىمچە ، ئەينى چاغلاردا قەشقەردە تۆت خىل كۈچ بار ئىدى :

(1) تۆمۈر سىلىك باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ ؛

(2) ما جەنچاڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ ؛

(3) ئوسمان سىجاڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ ؛

(4) ئۆزبېك سېتىۋالدىجان باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ .

قەشقەر ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىدى . قەشقەرلىك ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم ، ئابدۇرېھىم بايۋەچچى دېگەنلەر ھۆكۈمەت ئىشىغا ئارىلىشىۋالغانىكەن . مەن قەشقەرگە بارغان ھامان مېنى يەكەنگە بۇيرۇدى . يەكەندە تۆمۈر سىلىڭنىڭ قول ئاستىدىكىلەردىن ھاپىز لۈيجاڭ بار ئىدى . شامەنسۇرمۇ شۇ يەردە ئىكەن . ئۇ چاغدا يەكەنگە ھامتخان خوجا دېگەن كىشى شەنجاڭ ئىدى .

شامەنسۇر دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ بۇ قانداق ئادەمدۇ دەپ ھەيران بولدۇم . مەن يەكەنگە بارسام شامەنسۇر دېگەن كىشى كېلىپ مەن بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى . ئاندىن ئۇنىڭ كونا ئاغىنەم ئىكەنلىكىنى تونۇدۇم . ئۇ ئەسلىدە ئابدۇللا ئىسىملىك دورىگەر بولۇپ تۇرپاندا بىللە تىبابەتچىلىك قىلغاندۇق . شۇنىڭ بىلەن مەن خاتىرجەم بولۇپ يەكەندە تۇرۇپ قالدىم . ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندە شامەنسۇر ، ساۋۇت داموللا قاتارلىقلار خوتەن قىسىملىرىنى باشلاپ قەشقەرگە تۆمۈر سىجاڭنى زىيارەت قىلغىلى كەتتى . ئۇلار ئاساسەن تۆمۈر سىجاڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » قۇرۇش ئۈچۈن بارغانىدى . بۇ مەسىلىدە تۆمۈر سىجاڭ بىلەن پىكىردە بىرلىككە كېلەلمەي « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى›› قۇرالمىدىلا ئەمەس ، ئەكسىچە توقۇنۇش پەيدا بولۇپ ، تۆمۈر سىجاڭ خوتەن قىسىملىرىنى قورالسىزلاندۇرىۋەتتى .

شۇنىڭدىن باشلاپ خوتەنلىكلەر تۆمۈر سىجاڭغا ئىتائەت قىلمىدى . ئوتتۇرىدىكى مۇناسىۋەت كۈندىن كۈنگە يامانلاشتى . تۆمۈر سىجاڭ ، سېتىۋالدىجان پولكى بىلەن ھاپىز لۈيجاڭغا خوتەنگە

ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى . شۇ ۋاقىتتا تۆمۈر سىجاڭنىڭ بىر قىسىم ئەسكەرلىرى ئابدۇقادىر مۇختەرنىڭ باشچىلىقىدا تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئەكىلىش ئۈچۈن كۇچارغا كەتكەنىدى . قەشقەر كونىشەھەردە ھامۇتخان لۇيجاڭنىڭ بىر لۈي ئەسكىرىلا قالغانىدى . شۇنداق ۋاقىتتا ئوسمان سىجاڭ يۈز ئۆرۈپ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ تاغقا چىقىپ كەتتى . تۆمۈر سىجاڭ ھامۇتخان لۇيجاڭغا ئوسمان سىجاڭنى قوغلاشقا بۇيرۇق قىلىدۇ . قىرغىزلار ئاللىقاچان تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى . ئەتىسى تۆمۈر سىجاڭ كىچىك ماشىنىغا ئولتۇرۇپ لەنگەرگە چىقىپ ئۇرۇش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ قەشقەر كونىشەھەرگە قايتىپ كېلىۋاتقاندا ، يول ئۈستىدە ماجەنچاڭ ئەۋەتكەن كاڭ مازا باشچىلىقىدىكى بىر تۇەن ئەسكەرگە ئۇچرايدۇ . تۆمۈر سىجاڭ ماشىنىدىن چۈشۈپ مەركىزى تۇەننىڭ تۇەنجاڭنى ۋاقتىدا كەلمىدىڭلار دەپ ئەيىبلەيدۇ . تۇڭگان ئەسكەرلىرى شۇ يەردە ئوق چىقىرىپ تۆمۈر سىجاڭ ۋە باشقا مەرەملىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرىدۇ ھەمدە تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى كېسىپ شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپ قويىدۇ (كاڭ مازا قاراشەھەرلىك خۇيزۇ بولۇپ كېيىن لۇيجاڭ بولغان) . مەن يەكەندە تۇرۇپ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىدىم ئەسلىدە خوتەنگە ھۇجۇم قىلماقچى بولغان ھاپىز لۇيجاڭ ۋە سېتىۋالدىجان قىسىملىرى كەينىگە قايتىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى . تۆمۈر سىجاڭنىڭ قارمىقىدىكى قىسىملار كۆرۈنۈشتە قىساس ئالماقچى بولۇپ سوقۇش قىلىسمۇ ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھەرقايسىسى ئۆز كۈچىنى ساقلاپ قالاتتى . شۇڭا ، ھەقىقىي يوسۇندا ئۇرۇشقا قاتناشمىدى .

بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجى ، مەھمۇت سىجاڭلار ئاقسۇغا كەلگەنىدى . تۆمۈر سىجاڭنىڭ قوشۇنلىرى قەشقەردىكى ما جەنچاڭ قوشۇنلىرى بىلەن سوقۇشۇۋاتاتتى . بولۇپمۇ سېتىۋالدىجاننىڭ ئۆزبېك پولكى ئىنتايىن قاتتىق جەڭ قىلدى . قەشقەر كونىشەھەرنى بىرقانچە قېتىم ئىشغال قىلدى . دەل شۇ ۋاقىتتا ساۋۇت داموللا باشچىلىقىدىكى ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىندى . ئاقسۇدىكى خوجانىيازھاجى مەھمۇت سىجاڭ قوشۇنلىرىمۇ قەشقەرگە كېلىپ ما جەنچاڭغا قارشى ئۇرۇشقا قاتناشتى .

خوجانىيازھاجى ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » گە رەئىس جۇمھۇرلۇققا تەيىنلەندى . ساۋۇت داموللا باش ۋەزىر (زوڭلى) بولدى . مەھمۇت سىجاڭنىمۇ دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى دەپ تەيىنلىدى . خوجانىيازھاجى قوشۇنلىرى قەشقەر يېڭىشەھەرگە راسا ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا قۇربان ھېيت كېلىپ قالدى . ھاجى ئەسكەرلىرىنى قايتىپ كېلىپ ھېيت نامىزى ئوقۇشقا بۇيرۇق قىلدى . بۇيرۇققا بىنائەن ھەممە ئەسكەر سەپنى بوشىتىپ قايتىپ كەلدى. بۇ پۇرسەتتە ما جەنچاڭ قوشۇنلىرى ئىلگىرى قولدىن كەتكۈزۈپ قويغان سەپلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ يېڭىشەھەرنى مۇستەھكەملىۋالدى .

بۇ چاغدا ما فۇيۈەن قوشۇنلىرى ئاقسۇدىن قەشقەرگە كەلدى . ئىمىر ساھىب باشچىلىقىدىكى خوتەن ئەسكەرلىرى مارالبېشى ، پەيزىۋاتلاردا توسۇپ زەربە بەردى . نەتىجىدە خوتەن ئەسكەرلىرى مەغلۇپ

بولۇپ مارالبېشى پەيزىۋاتلارنى تاشلاپ چىقتى . مافۇيۈەن قوشۇنلىرى ئىلگىرىلەپ كېلىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى . خوجنىياز ھاجى ئاتۇشنىڭ ئاغۇ تاغلىرىغا چېكىندى . تۇڭگان قوشۇنلىرى ئاتۇشقىچە قوغلىشىپ كېلىپ قاتتىق سوقۇشلار بولدى . ئەسكەرلەر تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كېتىپ ھاجىنىڭ يېنىدا ئاران ئون نەچچىلا ئادەم قالغاندا تۇڭگان ئەسكەرلىرى ھاجىنى قوغلاپ بىر ئېقىنغا قاپساپ كېلىدۇ . ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى . شۇ چاغدا ھاجى ئاتتىن چۈشۈپ ئۆز قولى بىلەن دۈشمەننىڭ نۇرغۇن ئادىمىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ خەتەردىن قۇتۇلدى . تۇڭگانلار كەتكەندىن كېيىن خوجنىياز ھاجى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئەركەشتامغا بېرىپ نەق بىر ئاي تۇردى . بۇ يەرگە سوۋېت ئىنتېپاقىدىن بىرمۇنچە ئادەملەر كېلىپ ساۋۇت داموللىنىڭ ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى » قۇرغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈردى ھەمدە خوجنىياز ھاجىنى رەئىس جۇمھۇر بولماسلىقىڭىز لازىم ئىدى دەپ ئەيىبلىدى . بۇ مەسىلىدە خوجنىياز ھاجى خېلىلا « خىجالەت » بولدى . ئەڭ ئاخىرىدا سوۋېتلىكلەر ساۋۇت داموللىنى قولغا ئېلىش تەكلىپىنى قويىدى ھەمدە نۇرغۇن سوۋغا تەقدىم قىلىپ شەرەپلىك ئۈنۋان بەردى .

ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ›› نىڭ دۆلەت بايرىقى مەسىلىسىدە بىرقانچە كۈن مۇنازىرىلىشىپ بىر قىسىم كىشىلەر مۇستەقىل بولۇش ، بايراققا ئاي يۇلتۇز بەلگىسى ئورنىتىشنى تەشەببۇس قىلدى . يۇنۇسبەگ پىكىر قىلىپ بىز ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا بىر مەركەزگە تايىنىشىمىز كېرەك . ئۇنداق قىلمىساق چەتئەل جاھانگىرلىرى بوزەك تاپىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت بايرىقىمىزغا ئاي يۇلتۇز ئورناتقاندىن تاشقىرى يۇقىرىقى بۇرجىسىغا « كۆك ئاسمان ئاق كۈن » بەلگىسى (گومىنداڭ دۆلەت بايرىقىنىڭ بەلگىسى - ت) ئورنىتىشىمىز لازىم دېگەن تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويىدى . كۆپچىلىك بۇ پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئاتالمىش« شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ›› بايرىقىغا ئاي - يۇلتۇز ئورنىتىپ ، دەستىنىڭ ئۇچىغا يېقىنراق بۇرجىسىغا « كۆك ئاسمان ئاق كۈن » بەلگىسى ئورناتماقچى بولدى .

خوجنىيازھاجى ئەركەشتامدىن يەركەنگە كېلىپ ساۋۇت داموللا ، زېرىپ قارى ھاجى ، سۇلتانجان قاتارلىق ئۈچ كىشىنى قولغا ئېلىش توغرىسىدا مەھمۇت سىجاڭغا بۇيرۇق چۈشۈردى . مەھمۇت سىجاڭ غوپۇر تۇەنجاڭغا بۇيرۇق بېرىپ قولغا ئالدى . . سۇلتانجان ئاتالمىش« شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى›› نىڭ باش كاتىپى بولۇپ پۈتۈن ئىش شۇ كىشىنىڭ قولىدىن ئۆتەتتى . سۇلتانجان سوۋېت يېرىدىن قېچىپ ئۆتكەن ئۇنسۇر ئىدى . كېيىن ئۇ تۈرمىدىن قېچىپ چەتئەلگە ئۆتۈپ ئەرەب دۆلەتلىرىدە سەرگەندان بولۇپ يۈردى (سۇلتانجان ئەسلىدە تۈركىيە پۇقراسى ئىدى . تۈركىيە ئۇنى سوۋېت ئىشپىيونى دەپ گۇمانلىنىپ تۈركىيىگە كىرگۈزمىگەن.)

شېڭ شىسەي ما جۇڭيىڭ قىسىملىرىنى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە قوغلاپ كەلگەندە ئۇلار قەشقەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ ئاندىن خوتەنگە جۇغلاندى . مەن بۇ چاغدا يەكەندە شەنجاڭ ئىدىم .

ماشىنىڭ ، مافۇيۈەنلەر بىلەن تونۇش بولغىنىم ئۈچۈن ئۇلار داۋاملىق شەنجاڭ بولۇشۇمنى قۇۋۋەتلىدى . ئۇلار يەكەنگە كەلگەندە خوجىنىياز ھاجى بىلەن مەھمۇت سىجاڭلار بىلەن مەكتىتە ئىدى . ماشىنىڭ قىسىملىرى مەكتىكە بېرىپ تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلدى . بۇ سوقۇشتا مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئادىيوناتلار باشلىقى نىيازغا ئوق تەگدى . شۇ سەۋەبتىن ئەسكەرلەر تەرەپ تەرەپكە قېچىپ يەكەن دەرياسىنى بويلاپ ئاقسۇغا ئۆتۈپ كەتتى . ئۇلار قېچىپ مارالبېشى ئەتراپىدىكى شاقۇر دېگەن جايغا بارغاندا ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى كىيىم - كېچەكلىرىنى يېشىپ خاتىرجەم ئۇخلاۋاتقاندا مافۇيۈەن قىسىملىرى قوغلاپ كېلىپ تۈن نىسپىدە ھۇجۇم قىلدى . خوجىنىياز ھاجى قىسىملىرى ئۇيقۇلۇقتا قورقۇپ كېتىپ نۇرغۇن قورال ۋە بايلىقلارنى غەنىيمەت ئالدى . خوجىنىياز ھاجى ئاقسۇغا بېرىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ تەيىنلەندى . بۇ 1934 - يىلى 5 - ئايلاردىكى ئىش . لىۋبىڭ قەشقەردە گارنىزون سىلىڭى بولدى . مەھمۇت سىجاڭ مۇئاۋىن سىلىڭ بولغانىدى . مەھمۇت سىجاڭ مارالبېشىدىكى ۋاقتىدا خوجىنىياز ھاجى ئايرۇپىلان بىلەن كېلىپ مەھمۇت سىجاڭ بىلەن كۆرۈشتى . بۇ ئىككىسى مۇئاۋىن رەئىس بولۇپ ئۈرۈمچىگە بېرىش مەسىلىسىنى مەسلىھەتلەشتى . ئايرۇپىلان مارالبېشىغا كېلىپ يەرگە قونۇش ۋاقتىدا بىر ئاز خەتەرگە ئۇچراپ ھاجىنىڭ پۇتى يارىلاندى . مەھمۇت سىجاڭ ھاجىغا ئۈرۈمچىگە بارماڭ دەپ نەسىھەت قىلدى . ئەگەر بارىدىغان بولسىڭىز ھەممە ئىشىمىز بۇزۇلىدۇ دېدى . خوجىنىياز ھاجى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالماي ئۈرۈمچىگە بېرىپ مۇئاۋىن رەئىس بولدى . مەھمۇت سىجاڭ مۇئاۋىن سىلىڭ بولۇپ قەشقەر كونىشەھەردە لىۋ بىلىك يېڭىشەھەردە تۇردى . شۇ چاغدا سوۋېت ئىتتىپاقى رىبالكىن ئىسىملىك ھەربىي ئەمەلدارنى ئەۋەتىپ مەھمۇت سىجاڭنىڭ مۇشاۋىرلىقىغا تەيىنلەندى(بۇ كىشى كېيىن ئاشكىلساق سوۋېت ئىتتىپاقى مەلۇم تانكا جىتۇەنجۈنىنىڭ گېنېرالى بولغان) . بۇ كىشى ھەربىي - تەلىم تەربىيە ئىشلىرىنى تۇتتى . مەھمۇت سىجاڭ ئۆز ئىستىقبالى توغرىسىدا ئىنتايىن قايغۇراتتى . ئۇنىڭ يېنىدا بىرنەچچە ئادىمى قالغان ئىدى . مەسىلەن ئابلا داموللا نەئىمى (تۇرپانلىق) مەھمۇت سىجاڭنىڭ پۈتۈن مەخپىي ئالاقىلىرىنى باشقۇراتتى . قۇربان سەئىدى (تۇرپانلىق) ، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىككى يىل ئوقۇپ كېلىپ نەپەت خەلپەتنىڭ ئورنىغا سەنموجاڭ بولدى . ئىلىياس فۇگۇەنجاڭ (ئادىيوناتلار باشلىقى) مەھمۇت سىجاڭنىڭ مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى ئىدى . ئىلىياسنىڭ سوۋېت كونسۇلى بىلەن مۇناسىۋىتى بار دەپ چەت ئەلدە كېتىۋاتقاندا يولدا ئېتىپ تاشلىدى . يۇقىرىقى كىشىلەر ئىچىدە بەزەنلىرى تولۇق ئىشەنچلىك ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، مەھمۇت مۇھىتى كۆن ئۆتكۈزمەكنىڭ قىيىنلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى . بۇنداق ئەھۋالدا ئۇ يەنە بەزەن ھەرىكەتلەرنىمۇ قىلاتتى . قەشقەر شەھەر كوچىلىرىدا دائىم دېگۈدەك سوۋېتكە قارشى تەشۋىقات ۋاراقلىرى تارقىتىپ تۇراتتى . تاڭ ئاتقاندا ئۇ ھېچنىمنى بىلمەس كىشى بولۇپ تەكشۈرۈشكە ئادەم ئاجرىتاتتى . ئەمەلىيەتتە بۇ ئىشلارنى ئابلا داموللىغا ئۆزى بۇيرۇپ قىلدۇراتتى .

ئابدۇغوپۇر دامولىنىڭ ئۆلتۈرۈلىشى

شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپى بىلەن ئابدۇغوپۇر دامولla بىر قېتىم ئۈرۈمچىگە بېرىپ قەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تەشۋىقات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى . مەھمۇت سىجاڭ ئۇ كىشىنى شېڭ شىسەي بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ كەلگەن خەۋپلىك ئۇنسۇر دەپ يوقىتىۋەتمەكچى بولدى . شۇ كۈنلەردە شېڭ شىسەي ئابدۇغوپۇر دامولىنى 2 ـ قېتىم قىچقارتىپ تېلېگىراما ئەۋەتتى . شۇ سەۋەبتىن ئابدۇغوپۇر دامولla مەھمۇت سىجاڭ بىلەن خوشلاشقىلى كەلگەندە ، سىجاڭ مەقسەتلىك ھالدا كۆڭۈلسىز كۆرۈنۈپ ، كۆرۈشمەي كەچقۇرۇنلۇقى كۆرۈشمەكچى بولدى . شۇ ئاخشىمى ئابدۇغوپۇر دامولla مەھمۇت سىجاڭ بىلەن ئۆيگە قايتىپ كېتىۋېتىپ تۈمەن دەرياسى كۆۋرۈكىگە كەلگەندە سىجاڭ تەرىپىدىن ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ قويۇلغان ئىككى ئادەم كۆۋرۈك ئاستىدىن چىقىپ پىچاق بىلەن ئابدۇغوپۇر دامولىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىدى . ئابلا دامولla مېنى ئويغىتىپ بۈگۈن كېچە تۈمەن دەرياسى كۆۋرۈكىدە ئابدۇغوپۇر دامولىنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ ، دېدى . مەن ياتاقتىن چىقسام قۇربان سەئىدى بىلىپ قالدى . مەھمۇت سىجاڭ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ شۇئانلا ماڭا بىر تۈمەن ئەسكەر چىقىرىپ چارلاپ ، قاتىللارنى تۇتۇڭلار ، دېدى . مەن ئۇ چاغدا ھەربىي سوت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىدىم . بۇيرۇققا بىنائەن بىر تۈمەن ئەسكەر چىقىرىپ چارلاش يۈرگۈزگەن بولساقمۇ قاتىللارنى قولغا چۈشۈرەلمىدۇق . ئەتىسى ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزدى . مەھمۇت سىجاڭ مۇراسىمغا قاتناشتى .

مەھمۇت سىجاڭنىڭ مۆمىن ئاخۇن دەپ ئىشەنچلىك بىر ئادىمى بار ئىدى . بۇ ئادەم سودىگەرچىلىك قىلاتتى . بۇ ئادەم ئەسكى چاپان كىيىپ يۈرىدىغان بولغاچقا ، ئادەتتە ئۇ كىشىگە ھېچكىم دىققەت قىلمايتتى . مەھمۇت سىجاڭ بۇ ئادەمنى نەنجىڭگە ئەۋەتكەنىدى . مۆمىن ئاخۇن خوتەن ، كېرىيە ، دۇنخۇاڭ ئارقىلىق قەلەندەر شەكلىدە نەنجىڭگە يېتىپ بېرىپ ئەيسا بەگ ، مەسئۇت سەبرى قاتارلىقلارنى تېپىپ ، ئۇلار ئارقىلىق گومىنداڭ باشلىقلىرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . گومىنداڭ مەركىزى ئۇ كىشىنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ بىرمۇنچە يولىيورۇق بەرگەندىن كېيىن ، يول خىراجىتى بېرىپتۇ . بۇ كىشى مىڭ تاختىدەك چاي ئېلىپ ، شىنجاڭغا قايتىپ قۇمۇلغا كەلگەندە يولۋاس بۇ ئادەمنى قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە يوللاپ بېرىدۇ . سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى قەشقەرگە كەلگەندە مۆمىن ئاخۇننى نەنجىڭگە ئەۋەتكەن مەسىلىنى تەنقىدىي تەلەپپۇز بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ ، سىجاڭ بۇ خاتالىقنى ئېتىراپ قىلىپ ، بۇنىڭدىن قايتا سادىر قىلماسلىقى كېرەك ! دەيدۇ . مەھمۇت سىجاڭ بۇ سۆزگە ھېچقانداق سۆز قىلمايدۇ . كېيىن مەھمۇت سىجاڭ ئىمىن دامولىنى نەنجىڭگە ئەۋەتىدۇ . بۇ ئادەم نەنجىڭدىن قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ ، چۆللەردە يول تاپالماي كەلگەن يولى بىلەن نەنجىڭگە قايتىپ كەتكەن .

شېڭ شىسەي مەھمۇت سىجاڭنى ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىپ ، نۇرغۇن قېتىم تېلېگىراما ئەۋەتتى .

مەھمۇت سىجاڭ كۆرۈنۈشتە بىرىشقا تەييارلىق كۆرسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە ھىندىستانغا قېچىش تەييارلىقنى كۆرەتتى . ئۇ قۇربان سەئىدىگە ھىندىستانغا قېچىش پىلانىنى ئېيتقاندا : بىز ئورنىمىزدىن قوزغالمايلى ، چەتكە چىققان بىلەنمۇ ھېچقانداق مەقسەتكە يېتەلمەيمىز ، چەتتە سەرگەندان بولۇپ يۈرمەكتىن باشقا ئىش يوق دەپ قوشۇلمىدى . شۇڭا ، سىجاڭ چەتكە قېچىش پىلانىنى ۋاقتىنچە تاشلاپ قويدى .

ھىندىستانغا قېچىش

كېيىنچە مەھمۇت سىجاڭ ۋەزىيەتنىڭ بارغانچە چىڭىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قۇربان سەئىدى سەنمۇجاڭغا تۇيدۇرماستىن ، ئىككىنچى قېتىملىق قېچىش پىلانىنى تۈزدى .
مەھمۇت سىجاڭ تۇرپاندىكى بىر كارىزنى 400 سەر ئالتۇنغا ساتتى . يەنە باشقا نەرسە ـ كېرەكلەرنى سېتىشتۇرۇپ ، جەمئىي 800 سەر ئالتۇن تەييارلىدى . بۇنىڭدىن 400 سەر ئالتۇننى ئابدۇقادىر داموللىغا تاپشۇرۇپ چەتئەلگە ئۆتكۈزمەكچى بولۇۋىدى ، يول ئۈستىدە شېڭ شىسەي تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنىپ كەتتى . قاچقاندا قالغان 400 سەر ئالتۇننى بىللە ئېلىپ ماڭدۇ ق.
بىز پىلانىمىز بويىچە ، 1937 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى يولغا چىقتۇق . مېڭىش ئالدىدا ياقۇپ تۆەنفۇ (شايارلىق) غا پولكوۋنىك قۇربانىنيازنى ئېتىۋېتىشكە بۇيرۇق قىلدۇق . نەتىجىدە بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشمىدى (پۈتىدىن ياردار قىلىندى) .
مەھمۇت سىجاڭ يەكەنگە بېرىپ ، ماخۇسەن قىسىملىرىغا : مەن شېڭ شىسەي بىلەن بۇزۇلۇشۇپ قايتىپ چىقتىم ، خوتەنگە بېرىپ ماخۇسەن بىلەن كۆرۈشمەن ، دەپ نەچچە پارچە خەت يېزىپ ئەۋەتتى . بۇ خەتنى كۆرگەن ماخۇسەن قىسىملىرى ھەيران بولدى ھەم خوشال بولدى . شۇڭا ئۇلار مەھمۇت سىجاڭ كەلگۈدەك دەپ ئۆتەڭ ـ ئۆتەڭلەرگە زىياپەت ئورۇنلاشتۇرۇپ قارشى ئېلىش تەييارلىقىنى كۆردى . شۇنداق قىلىپ لاداق يولى بوش قالغاندى .
بىز قېچىپ لاداققا باردۇق . توختى ھاجى ئوردۇ تىلى بىلگەچكە تەرجىمانلىق قىلاتتى . لاداقتىن سەككىز كۈن يۈرۈپ كەشمىرگە باردۇق . ئۇ يەردە خېلى جىق تىجارەتچى ئۇيغۇرلار بار ئىكەن ، كەشمىردە تۇرۇشلۇق ئىنگلىزلار رەسمىيەت ئۆتەپ قورالللىرىمىزنى تاپشۇرۇۋالدى . مەھمۇت سىجاڭ بىلەن ئابلا داموللا ئىككىسى كالكوتتىغا بېرىپ گومىنداڭنىڭ شۇ يەردە تۇرۇشلۇق كونسۇلى بىلەن كۆرۈشۈپ پاسپورت تەلەپ قىلدى .
مەھمۇت سىجاڭ ماڭا يۈز دانە تىللا بېرىپ نەنجىڭگە ئەۋەتتى . مەن كالكوتتىغا بېرىپ كونسۇلخانىدىن يول خېتى ئېلىپ ، بىر ياپون پاراخوتىغا ئولتۇرۇپ گۇاڭجۇ ئارقىلىق نەنجىڭگە باردىم . مەسئۇت ، ئەيسالار شۇ يەردە ، مەسئۇت مەركىزىي ھۆكۈمەت ئەزاسى ، ئەيسا قانۇن تۈزۈش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى ئىكەن . ئۇلارنىڭ باشلامچىلىقى ئارقىسىدا 9 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى جياڭ جيېشى

بىلەن كۆرۈشۈپ 15 مىنۇتچە سۆزلەشتىم . مەن ئۈچ تۈرلۈك تەلەپ قويدۇم :

(1) بىز ماخۇسەنگە ئىشەنمەيمىز ؛

(2) شېڭ شىسەي سوۋېت تەرەپ بولۇپ كەتتى ؛

(3) بىزگە قورال بەرسۇن ، شىنجاڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ شېڭ شىسەينى يۆتكەپ كېتىش كېرەك دېگەندىن ئىبارەت ، جياڭ جيېش ماڭا : سىلەر جاپا چەكتىڭلار ، ھازىر جۇڭگو سوۋېت بىلەن ئۆزئارا ھۇجۇم قىلىشماسلىق شەرتنامىسى ئىمزالاش ئالدىدا تۇرماقتا . ئەگەر شېڭ شىسەينى يۆتكىسەك جۇڭگو بىلەن سوۋېت مۇناسىۋىتىگە تەسىر يېتىشى مۇمكىن . ھازىر ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش دەۋرى . قالغان ئىشلارنى چېن لىفۇ بىلەن سۆزلىشىڭلار ، مەن تېلېفون ئارقىلىق ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىمەن ، دېدى . مەن چېن لىفۇ بىلەن كۆرۈشكەندە ئۇ ماڭا : ئاۋۋال ياڭ زېڭشىننى ئەسكى دېدىڭلار ، كېيىن جىن شۇرېننى ئەسكى دېدىڭلار ، ئەمدى شېڭ شىسەينى يامان دېسەڭلار ، سىلەرگە مەن ئاسماندىن پەرىشتە تەكلىپ قىلىپ رەئىس قىلىپ بېرەتتىممۇ ؟ دېگەندەك بىرمۇنچە قۇلاققا ياقمايدىغان سۆزلەرنى قىلدى . كېيىن ئۇ يەنە سۆزلەپ : يېقىندا شىنجاڭغا بارىمەن . مېڭىش ئالدىدا يەنە بىر كۆرۈشەيلى ، دېدى . ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي چېن لىفۇ شىنجاڭغا كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شېڭ شىسەينى چېن لىفۇنىڭ ئادىمى دەپ تونۇيمەن .

بۇ ئەھۋاللارنى خەت ئارقىلىق مەھمۇت سىجاڭغا دوكلات قىلدىم . مەھمۇت سىجاڭ مېنىڭ شاڭخەيگە كېلىپ چەت ئەل كونسىسىلىرىگە كىرىپ تۇرۇشۇمنى تاپشۇردى . مەن شاڭخەيگە بېرىشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتسام مەسئۇت ، ئەيسالارمۇ بىللە بارىمىز دېدى . ئەيسا بەگ قانۇن تۈزۈش پالاتاسىدىن بىر دانە ئاپتوموبىل ھەل قىلغانىكەن . شۇنىڭغا ئولتۇرۇپ شاڭخەيگە باردۇق ئەيسا بىر ھەپتە تۇرۇپ قايتىپ كەتتى ، مەن يالغۇز قالدىم .

مەن نەنجىڭگە كەلگەندىن كېيىن مەھمۇت سىجاڭ ، مايىت تۇەنجاڭ (توخسۇنلۇق) ، ئابدۇللا داموللا ، باۋۇدۇن ھاجى قاتارلىقلار بىرلىكتە ھەرەمگە بېرىپتۇ . ئۇ يەردىن تۈركىيەگە بېرىپ يەنە ھىندىستانغا قايتىپ كەلگەنىكەن .

ئۇ چاغلاردا ھىندىستانلىقلار ھەمىشە نامايىش قىلىپ ئەنگلىيە ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇراتتى . مەھمۇت سىجاڭغا ئەگىشىپ چىققانلار بىكار يېتىپ زېرىكىپ ، نەچچە ئېغىز ئوردۇچە گەپ - سۆزلەرنى ئۆگىنىۋېلىپ نامايىشلارغا قاتنىشىپ ھىندىستانلىقلارغا قولۇڭلارغا كالتەك ئېلىپ نامايىش قىلىڭلار دەپ ئۆگەتكەنىكەن ، ھىندىلار بۇ گەپتىن قاتتىق تەسىرلىنىپتۇ ، ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى بۇنى سېزىۋېلىپ مەھمۇت سىجاڭ كەلگەن ھامان قولغا ئېلىپ 27 كۈن قاماپ قويىدى . ئەڭ ئاخىرىدا ھۆكۈمەت تەرەپ ئۈچ كۈن ئىچىدە كېتىشىمىزنى ئۇقتۇرۇش قىلدى . شۇ سەۋەبتىن بىز ھىندىستاندا تۇرالمىدۇق .

جۇڭگوغا قايتىش

مەھمۇت سىجاڭ ، توختى ھاجى قاتارلىق تۆت كىشى كالكوتتىغا كېلىپ ياپونىيىنىڭ سودا پاراخودىغا ئولتۇرۇپ شاڭخەيگە كەتتى . شاڭخەيدە ئۈچ كۈن تۇرۇپ ئۇ يەردىن ياپونىيىگە كەتتى . توكيوغا بارغاندا ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال ئۇيۇشمىسى » قۇرماقچى بولۇپ بىزگە (بىز ئۇ چاغدا كۆكخوتتا ئىدۇق) تېلېگرامما ئەۋەتىپ ۋەكىل قاتناشتۇرۇشىمىزنى ئۆتۈندى . كۆكخوتتىكىلەر مەن بىلەن مايىت ھاجىنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى . بىز 1939 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا توكيوغا بېرىپ ئاتالمىش « شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال ئۇيۇشمىسى » قۇرۇپ مەھمۇت سىجاڭنى رەئىس ، ئىمىن ھەزرەتنى مۇئاۋىن رەئىس قىلىپ سايلىدۇق (ئىمىن ھەزرەت ئافغانىستاندا ئىدى) . ئېلى ھاجى ئومۇمىي ئىشلار باشلىقى بولدى . ئۇيۇشمىنىڭ خىراجىتىنى ئىئانە توپلاش يولى بىلەن ھەل قىلماقچى بولدۇق . 1940 ـ يىلى 1 ـ ئايدا بىز كۆكخوتقا قايتىپ كەلدۇق . ئۇيۇشمىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى يەتكۈزدۇق . ئۇ يەردىكىلەر ئىئانە بېرىشكە قوشۇلمىدى . ئىئانە توپلاپ چەتئەللەردە ساياھەت قىلىپ يۈرگەنلەرنى باقمىزمۇ ؟ دەپ ئۇنىمىدى . شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇيۇشما قۇرۇلغان بولسىمۇ راۋاج تاپالمىدى .

مەھمۇت سىجاڭ توكيودىن بېيجىڭغا قايتىپ كەلگەندە ، مەن ئالدىغا كېلىپ كۆرۈشتۈم . بەزىلەر مەھمۇت سىجاڭ ياپونىيە ھۆكۈمىتى بىلەن قانداقتۇر بىر كېلىشىم تۈزۈشۈپتۇ دەيدۇ . مېنىڭچە ، بۇنىڭغا پاكىت يوق . مەھمۇت سىجاڭ ياپونىيىگە بارغان بولسىمۇ ، ئەمما يېپونلارغا ئىنتايىن نارازى ئىدى . مەھمۇت سىجاڭ ، توختى ھاجى ، ئابلا داموللا قاتارلىقلار ياپونىيىدىن جۇڭگوغا قايتىپ كېلىپ شەنخەيگۈەنگە كەلگەندە ياپون ساقچىلىرى ئۇلارنىڭ يۈك تاقلىرىنى تەكشۈرگەندە سومكا ئىچىدە نەرسە ـ كېرەك ئورىغان بىر پارچە گېزىتتە ياپونىيە باشلىقىنىڭ سۈرىتى بىر ئاز پۈرلىشىپ كىرلەشكەنلىكىنى كۆرۈپ توختى ھاجىنى ئىككى شاپىلاق ئۇرغان ھەمدە ئىككى كۈن توختىتىپ قويغان . بۇ ئىش مەھمۇت سىجاڭنىڭ كۆڭلىگە ئىنتايىن ئېغىر كېلىپ ياپونلارغا بەك نارازى بولغان . مەھمۇت سىجاڭ تيەنجىندە گومىنداڭنىڭ قاتناش بانكىسىغا 30 تاي گەزمال ئامانەت قويغانىدى . كېيىن ياپون باسقۇنچىلىرى تيەنجىننى ئىشغال قىلىپ مەزكۇر مالنى مۇسادىرە قىلىۋالدى . مەھمۇت سىجاڭ قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلسا ، ياپونلار قايتۇرۇپ بەرمىدى ، شۇ سەۋەبتىنمۇ ياپونلارغا نارازى ئىدى . يۇقىرىقى پاكىتلاردىن مەھمۇت سىجاڭ بىلەن ياپونىيە ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق ئالاقە بولمىغانلىقىنى چۈشەنگىلى بولىدۇ .

ئىزاھلار :

1 ـ سېتىۋالدىجان پولكىنى قورالسىزلاندۇرۇش

سېتىۋالدىجاننىڭ ئۆزبېك پولكى تۆمۈر سىجاڭ قەشقەرنى ئىشغال قىلغاندا قۇرۇلغان پولك بولۇپ ، پۈتۈنلەي ئۆزبېكلەردىن قۇرۇلغان ئاتلىق پولك ئىدى . ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى خوتەنگە چېكىنگەندە ، سېتىۋالدىجان پولكى بىلەن خوتەن يېڭىسارىدا توسۇپ ئۇرۇش قىلدى . بۇ ئۇرۇشتا ئۆزبېك پولكى

مەغلۇپ بولدى . سېتىۋالدىجان ئۆزى ئەركەشتام ئارقىلىق ھىندىستانغا قاچتى . چېگرىغا بارغاندا ئەنگلىيە ھەربىي قىسىملىرى چېگرىدىن ئۆتكۈزمىگەچكە قايتىپ كېلىپ مېنىڭ يېنىمغا كەلدى ۋە مەندىن مەھمۇت سىجاڭغا بىر پارچە خەت يېزىپ ھاياتىغا كاپالەت قىلىشنى ئۆتۈندى . لېكىن مەن خەت يېزىپ مەھمۇت سىجاڭغا ئەۋەتىش ئارىلىقىدا لىيۇ بىڭ سىلىڭ سېتىۋالدىجان بىلەن ئەيسا ھاجى دېگەنلەرگە ئۆلۈم جازاسى بەردى . سېتىۋالدىجان ئېتىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا يۈسۈپجان پولك كوماندىرى بولدى . شېڭ شىسەي بۇ پولكنى قورالسىزلاندۇرۇش ئۈچۈن ، مەزكۇر پولكنى مارالبېشىغا بېرىشقا بۇيرۇدى . سەنموجاڭ نەمەت خەلپەت بىرلىكتە باشلاپ ماڭدى . شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مەزكۇر پولكنى قورالسىزلاندۇرۇشقا ياردەم تەلەپ قىلغانلىقتىن ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىستاكوف قوماندانلىقىدىكى قىزىل ئارمىيەنى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ مارابېشى ئەتراپىدا مەزكۇر پولكنى قورالسىزلاندۇردى . يۈسۈپجان مۇھاسىرىنى بۆزۈپ تەكلىماكان تەرەپكە قېچىپ قولغا چۈشمىگەن .

2 ـ ئوسمان سىجاڭنى قولغا ئېلىش

ئوسمان سىجاڭ (قىرغىز) نى قولغا ئېلىش توغرىسىدا خوجنىياز ھاجى بەرگەن بۇيرۇققا ئاساسەن 1935 ـ يىلى مەھمۇت سىجاڭ ئوسمان سىجاڭنى دېۋىزىيە شتابىغا مېھمانغا چاقىردى . ئوسمان بىر تۈركۈم ئادەملىرى بىلەن كەلگەندە ئۇنىڭ ئادەملىرىگە كارىدوردا داستىخان سالدى . ئۆزى ئىچكىرىدىكى مېھمانخانىغا بىرلا ئادىمى بىلەن كىرگەندە شۇ يەردە تۇتۇپ قولغا ئالدى . يەنە بىرنەچچە ھەربىي باشلىقلارنىمۇ قولغا ئېلىپ بىرلىكتە ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ بەردى .

3 ـ قەشقەر قۇم دەرۋازىغا ئوت قويۇش

مەھمۇت سىجاڭ قاچقاندىن كېيىن قەشقەردە 3 ـ 4 يۈز ئادەمنى قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلىغاندى . مېنىڭ ئايالىم ئىككى قات بولۇپ تۇغۇت كۈنلىرى يېقىنلىشىپ قالغان بولسىمۇ ، شېڭ شىسەينىڭ ئادەملىرى قولغا ئېلىپ قاماپ قويغاندى (كېيىن ئابدۇنىياز سىجاڭنىڭ توپىلاڭچى قوشۇنلىرى ئايالىمنى قۇتقۇزۇپ تازغۇنغا قايتۇرۇپتۇ . شۇ چاغدا تۇغۇلغان قىزىم ھازىر ئۈرۈمچى پوچتا تېلېگرافتا خىزمەت قىلىۋاتىدۇ) . بىز كەتكەندىن كېيىن ماخۇسەن ، ئابدۇنىياز سىجاڭلار قەشقەرگە ھۇجۇم قىلغاندا شېڭ شىسەي بۇيرۇق بويىچە قەشقەر كونىشەھەر قۇم دەرۋازىسىدىكى تۈرمىگە ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتكەن . تۈرمىدە قامالغانلار ئىچىدە گۇناھسىزلار خېلى كۆپ ئىدى .

4 ـ قەشقەردە بولۇنغان قىرغىن

ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىپ قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا ، خوجنىياز ھاجى ۋاقتىنچە ئاتۇشنىڭ تاغلىرىغا چېكىندى . ماجۇڭيىڭ قەشقەر كونىشەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىقىپ تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن قىرغىنچىلىقنى يۈرگۈزدى . شەھەر ئىچىدە ئادەم كۆرۈلسىلا ئۆلتۈردى . ئۆلگەن ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ . ئۆلۈكلەرنى

زەمبىللەر بىلەن توشۇپ چىقىپ كۆمگەن . مۇنداق قەتلىئام تارىختا ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ .

5 ـ مەھمۇت سىجاڭنى ۋاپاتى

مەھمۇت سىجاڭ ياپونىيىدىن قايتىپ كېلىپ بېيجىڭدا ، ئىلگىرى قۇمۇل ۋاڭ تۇرىدىغان قەسىردە تۇردى . قالغانلىرىمىز كۆكخوتتا ئىدۇق . بىر قېتىم مەھمۇت سىجاڭ ، توختى ھاجى ، يۈسۈپ باي قاتارلىقلار بىرلىكتە كۆكخوتقا كېلىپ بىز بىلەن كۆرۈشۈپ « ئۇيۇشما قۇرۇش » توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتى . شۇ كۈنلەردە مەھمۇت سىجاڭنىڭ مىجەزى كەم ئىدى . كېيىن بېيجىڭغا قايتىپ كەتتى . ئارىدىن بىرەر ئاي ئۆتكەندە ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ كېسەل بولۇپ ۋاپات بولغانلىقى توغرۇلۇق تېلېگرامما ئالدۇق . بۇ 1944 ـ يىلىدىكى ئىش . بىزلەر بېيجىڭغا باردۇق . مەن مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ساندۇقىدىن بىر نۇسخا قۇرئان تەرجىمىسىنى تاپتىم . بۇ نۇسخىنى ساقلاپ يۈرۈپ ئۈرۈمچىگە كەلگەندە ، مەھمۇت سىجاڭنىڭ قىزى ھەجەرخانغا بەردىم . كېيىن ئاڭلىسام بۇ قۇرئان تەرجىمىسى نەمەت خەلپەتنىڭ قولىغا چۈشكەنىكەن .

(تۈگىدى)

بايانات : <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ھەرقانداق ئېلكتابنىڭ ئەسلى ماتىرىيالىنىڭ ئاپتۇرلۇق ھوقۇقى شۇ ماتېرىيال يوللانغان توربەت ھەم شۇ توربەتكە يوللىغۇچى ئاپتۇرغا مەنسۇپ !!!

<<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ئېلكتابلار پەقەت ئۆگىنىش ۋە بىرقىسىم پايدىلانغۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن تورغا يوللاندى ، ئۇنىڭدىن باشقا سودا ئىشلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش مەنئىي قىلىنىدۇ . ئەگەر قانۇنسىز باشقا ساھەلەردە ئىشلىتىلىپ بىرەر ئاقىۋەت كېلىپ چىقسا بارلىق ئاقىۋەتكە شۇ ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ . <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!!

يۇقىرىقىلاردىن باشقا <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزگەن ھەرقانداق ئېلكتابقا نىسبەتەن پىكىر-تەلەپلىرىڭىز بولسا <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> بىلەن بىۋاستە ئالاقىلاشسىڭىز بولىدۇ .

<<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>> نىڭ QQ توپى : 55451683

2008 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى

شەندۈڭ---جىنەن